

Kulturhistorisk karaktärisering och bedömning

Tranås gamla griftegård

*Säby socken i Tranås kommun
Jönköpings län, Linköpings stift*

JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM
Byggnadsvårdsrapport 2006:92

Robin Gullbrandsson

Kulturhistorisk karaktärisering och bedömning

Tranås gamla griftegård

*Säby socken i Tranås kommun
Jönköpings län, Linköpings stift*

Rapport, foto och ritningar: Robin Gullbrandsson. Grafisk design: Anders Gutehall. Tryckning och distribution: Robin Gullbrandsson

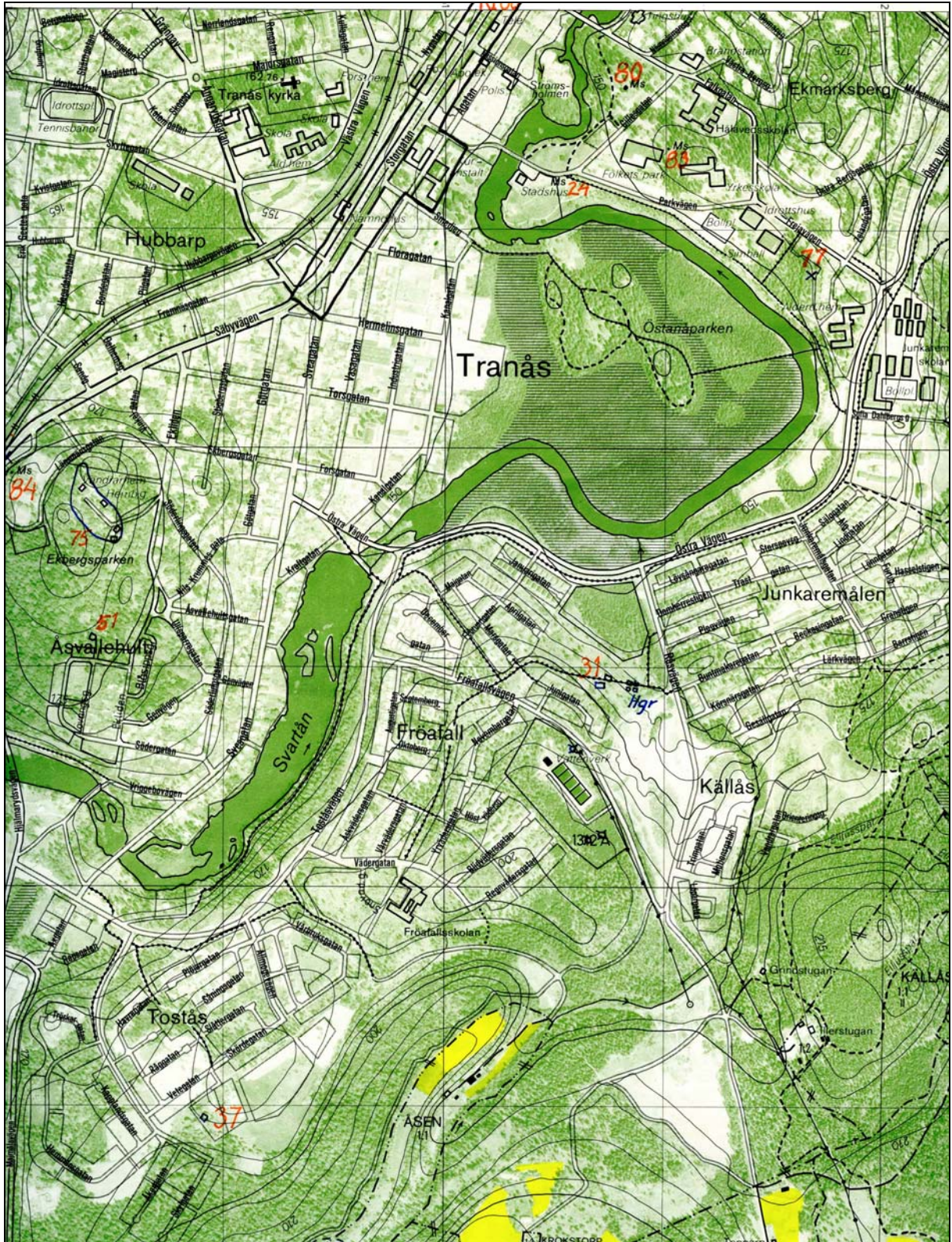
Jönköpings läns museum. Box 2133. 550 02 Jönköping Tel: 036-30 18 00. E-post: info@jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd: Ur allmänt kartmaterial från Lantmäteriet. Medgivande 94.0133

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2006

Innehåll

Inledning.....	5
Bakgrund.....	5
Syfte.....	5
Inventeringens uppläggning.....	5
Sammanfattande beskrivning.....	6
Tranås gamla griftegård.....	7
Miljö.....	7
Griftegårdens historik.....	7
Händelsehistorik.....	9
Beskrivning av griftegården idag.....	10
Allmän karaktär.....	10
Omgärdning.....	10
Ingångar.....	10
Vegetation.....	10
Gångsystem.....	11
Gravvårdstyper.....	11
Beskrivning av enskilda kvarter.....	11
Kvarter A och B.....	11
Allmän karaktär.....	11
Gravvårdstyper.....	12
Kulturhistorisk bedömning och karaktär.....	13
Kvarter C, D och F.....	13
Allmän karaktär.....	13
Gravvårdstyper.....	14
Kulturhistorisk bedömning och karaktär.....	14
Kvarter E.....	14
Allmän karaktär.....	14
Gravvårdstyper.....	15
Kulturhistorisk bedömning och karaktär.....	16
Kulturhistorisk bedömning av griftegården i dess helhet.....	17
Sammanfattning.....	18
Referenser.....	19
Arkiv.....	19
Tryckta källor.....	19
Tekniska och administrativa uppgifter.....	19

Utdrag ur Ekonomiska kartan Tranås 7F 6a 1888.

Inledning

Bakgrund

På uppdrag av Linköpings stift genomför Jönköpings läns museum en kulturhistorisk inventering av kyrkobyggnader och kyrkomiljöer inom stiftets del av Jönköpings län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2004 och det beräknas avslutas under år 2006. Inventeringen berör de kyrkobyggnader och kyrkogårdar som omfattas av Kulturminneslagen. Lagen gäller de kyrkobyggnader, kapell och kyrkogårdar som är tillkomna före utgången av år 1939 samt de som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

De stiftsövergripande inventeringarna syftar till att lyfta fram kyrkans och kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden, att få en överblick av stiftets kyrkobestand och kyrkogårdar samt att sammanställa den enskilda kyrkans och kyrkogårdens historia. Inventeringen är avsedd att utgöra ett underlag i församlingens förvaltningsarbete och i de vård- och underhållsplaner som församlingarna arbetar med att ta fram. Inventeringarna ska vidare kunna användas i handläggningen av kyrkoantikvariska ärenden och för att bedöma var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning

Rapporten omfattar en historik över kyrkogården, beskrivning av de olika kvarteren, fotografier och en kulturhistorisk karakterisering och bedömning. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit Länsstyrelsen i Jönköpings läns arkiv, Antikvarisk-topografiska arkivet i Stockholm (kopior hos länsstyrelsen) samt Jönköpings läns museums arkiv. Utöver arkiv har uppgifter hämtats från aktuell litteratur däribland hembygds litteratur. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens historia. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast ett litet antal bilder använts i rapporten. Linköpings stift, inklusive respektive församling, samt läns museet har rätt att fritt bruka fotografierna. För varje kyrka och kyrkogård skrivs vardera en delrapport med en kortfattad beskrivning av kyrkomiljön och en mer omfattande över kyrkan. För varje kyrka och kyrkogård görs en sammanfattande kulturhistorisk bedömning där de kulturhistoriska värdena lyfts fram. Förutom delrapporten görs delar av inventeringsmaterialet tillgängligt via Kulturmiljövårdens bebyggelseregister, ett informationssystem som förvaltas av Riksantikvarieämbetet (www.raa.se).

Den kulturhistoriska bedömningen görs i samarbete med representanter från Linköpings stift, Länsstyrelsen i Jönköpings, Östergötlands och Kalmars län samt läns museerna i Kalmar och Linköping. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till dels varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Den kulturhistoriska bedömningen nämner i de flesta fall inte enskilda gravstenar utan beskriver värden och karaktärsdrag i stort. Inför varje planerad förändring eller större underhållsåtgärd skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Utifrån den kulturhistoriska värderingen och karakteriseringen tas beslut om vilka åtgärder som är berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

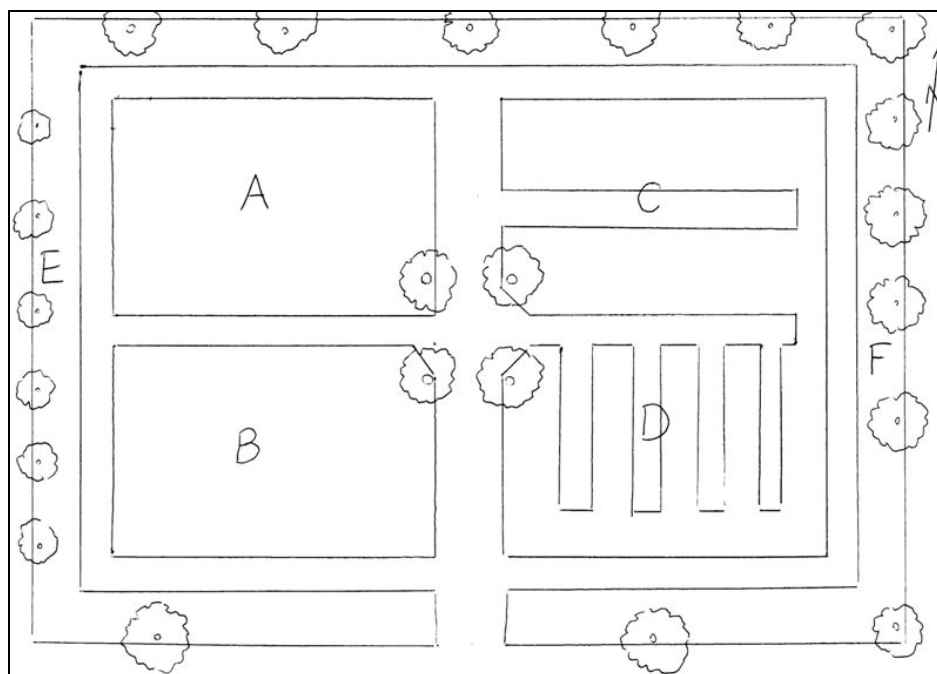
Fältarbete och rapporter har utförts av antikvarierna Jonas Haas och Robin Gullbrandsson vid Jönköpings läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Linköpings stift, Länsstyrelsen i Jönköpings län, Jönköpings läns museum samt hos respektive fastighetsägare.

Sammanfattande beskrivning

Fastighetsbeteckning: Tranås Åsvallehult 2:1

Säby socken, Tranås kommun, Vedbo och Ydre kontrakt, Tranås kommun, Linköpings stift, Jönköpings län.

Tranås gamla griftegård är anlagd 1885, utanför dåvarande tätbebyggelse. Den är typisk för sin tid med symmetrisk uppbyggnad, fogade murar av huggen granit och trädkrans samt allé av lind och lönn. Griftegården har en klar hierarkisk struktur. De två västra kvarteren består av allmänna linjegravar med bevarade småvårdar fram till 1912. De båda östra kvarteren och raden längs med muren består av enskilda köpegravar med påkostade vårdar från 1880-1930-talen. Det rör sig om resliga former i granit, framför allt den lokala röda graniten. Griftegårdens östra hälft är grusad i sin helhet. Gravrätterna inramas där av ett rätvinkligt system med oxbärshäckar, ett flertal även med stenram och ett fåtal med järnstaket. De enskilda gravarnas vårdar uppvisar en mängd titlar som speglar ortens historia.

Schematisk skiss av Tranås gamla griftegård. Ej skalenlig.

Tranås gamla griftegård

Miljö

Tranås ligger i den östra delen av Säby socken, i nordöstra änden av Jönköpings län. Staden ligger i Svartåns dalgång och på de grusåsar som omger denna. Strax nordost om staden mynnar ån i sjön Sommen. Orten, som först hette Lövstad, har sitt ursprung i Tranåskvarn där Svartåns fall nyttjats sedan medeltid. På hemmanets ägor möttes Ydrevägen och Östra Holavedsvägen, en viktig knutpunkt. Med start 1849 började marknader hållas på platsen. 1861 flyttades den åldriga Säbymarknaden dit. En samlad bebyggelse började spira. Avgörande för utveckling var dragningen av Östra stambanan 1874. Tranås som orten nu hette expanderade som stationsområde.

1882 fick Tranås köpingsrättigheter, 1919 stadsrättigheter. 1951 införlivades hela Säby socken med staden. Under 1800-talets slut växte Tranås fram som en stark handels- och industriort. Tyngdpunkten kom att ligga på möbel- och pälstillverkning. Vid sidan av detta fanns sågverk, stenhuggerier och bryggerier. Staden fick kring förra sekelskiftet även status som kurort. Stadsplanen tog sin utgångspunkt från landsvägen, vilken omvandlades till Storgatan. Längs denna lades tre parallellgator, korsat av rätvinkliga tvärgator. Tranås fick en utpräglad rutnäsplan.

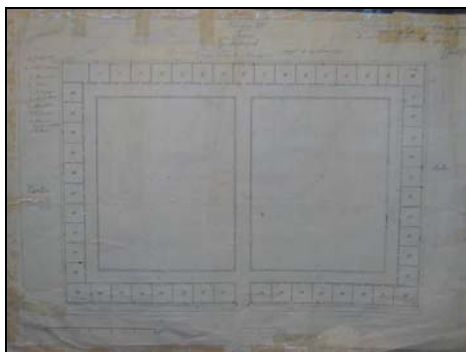

Gamla griftegården från söder.

Gamla griftegården ligger i stadens sydvästra del, strax utanför centrum. Området präglas av villabebyggelse från främst 1900-talets förra hälft. Den rektangulära griftegården begränsas i söder av Tranås sydliga infart, Säbyvägen. Nedanför den norra sidans branta sluttning löper Framnäsgränd med en rad av 1900-talsvillor längs järnvägen. Vid östra kortsidan löper Kyrkogårdsgatan och vid den västra ligger Östling & Co Pälssfabrik AB. Utanför griftegårdens nordvästra hörn står en liten personalbyggnad på betongplintar. Denna är klädd med stående vit fasspontpanel och har flackt sadeltak med korrugerad svart plåt. Byggnaden är sannolikt från 1970- eller 80-talet.

Griftegårdens historik

Med grundandet av köpingen uppstod önskemål om en egen begravningsplats, emedan man fann vägen till Säby för lång. I stadsplaneringen inkorporerades förslag om detta. Med hänsyn till hälsovårdsstadgan fick begravningsplatsen läggas utanför tätbebyggelsen. Detta för att minska risken för smittspridning. 1884 inköpte köpingen ett markområde söder om dåvarande tätorten. Griftegården anlades 1885. I samband med detta överfördes begravningsverksamheten från Säby församling till den borgerliga köpingen. Även idag är Tranås borgerliga kommun ansvarig för begravningsverksamheten i staden, vilket bara har sin motsvarighet i Stockholm. Från 1884 finns en bevarad ritning till griftegård, vilken bär signaturen S. Nilsson. I stort överensstämmer den med den utförda anläggningen. När man p.g.a. folkökningen anlade nya griftegården 1911-13 kom den gamla att hamna i skymundan. Vården försumrades. 1930 avsattes en del av de allmänna kvarteren som urngravsområde. 1934 förbjöds cementar kring gravarna. 1946 upprättades förslag på iordningställande av arkitekt Vahlberg i Malmö och stadsträdgårdsmästare Nils Örnefeldt. Troligen vid detta tillfälle igenlades grusbäddarna i griftegårdens västra hälft liksom den öst-västra grusgången därstädes. Västra hälften av den centrala grusrundeln gräsbesådes likaså. 1963 ersattes den omgivande hagtornshäcken av spirea. 1986 gjorde Jönköpings läns museum en kulturhistorisk inventering av griftegården, varvid man uttalade önskan att återställa den igenlagda grusgången. Detta har också skett. Sedan 1986 har trädkransen förnygrats något.

Ritning till ny kyrkogård från 1884.

Händelsehistorik

- 1884 Ritning till Tranås nya kyrkogård av S Nilsson. (Tranås griftegårdsförvaltnings arkiv)
- 1885 Anläggande och invigning av griftegården. (JLM)
- 1930 Inrättande av urngravsområde i nordvästra kvarteret. (JLM)
- 1934 Cementramar förbjuds. (JLM)
- 1946 Förslag till iordningställande av arkitekt Vahlberg, Malmö, och stadsträdgårdsmästare Nils Örnefeldt, Tranås. Borttagande av grusbäddar och stenramar i västra halvan. Igensådd av öst-västlig grusgång därstädes. (JLM)
- 1963 Omgivande hagtornshäck ersätts av spirea. (JLM)

Beskrivning av griftegården idag

Allmän karaktär

Tranås gamla griftegård är ett typiskt exempel på en stadskyrkogård från förra sekelskiftet. Griftegården upptar en delvis utfylld och avjämnad platå. Den har en rektangulär, helt symmetrisk plan. Ytan är uppdelad i fyra likstora rektangulära kvarter samt ett smalt kvarter som sträcker sig längs med kyrkogårdsmuren. De två västra kvarteren utgör den s.k. allmänna raden, gratisgravar där de döda gravlades på rad allt efter dödsfall. Det norra av dessa kallas här för A och det södra för B. De två östra kvarteren upptogs av enskilda gravar och är helt grusat. Det norra av dessa kallas för C och det södra för D. Kvarteret längs muren består likaså av enskilda gravar, men har delats i två hälfter. Den västra kallas E och den östra F.

Omgärdning

Tranås gamla griftegård omges på alla sidor utom den norra av en stödmur i två skift. Materialet utgörs

Fr.v. Obeliskformad vård av polerad röd Tranåsgranit. Grusbädd med låg gavel och en av griftegårdens få kvinnliga titlar, barnmorskan. Småskalig kalkstensvård från allmänna raden i kvarter A.

av tuktade och fogade granitblock. På sina håll sitter de ursprungliga rundfogarna kvar. I norr är endast en brant slänt ned till Framnäsgratan.

Ingång

Griftegården har en centralt placerad ingång i den södra långsidan. Denna har en ursprunglig smidd pargrind med dekor i form av kors och romber. De fyrkantiga och toppiga grindstolparna är av ljus granit. Den högra har året 1885 utsparat. Från ingången är en liten stödmurskantad backe upp till griftegårdens plåtå.

Tidstypisk låg vård från 1940-talet.

Vegetation

Kring kyrkogården finns en trädkrans av lind och lönn. Denna är till hälften ursprunglig, men har genomgått en utgallring under senare år. Vidare har nya lindar planterats längs den västra kortsidan och på sina håll längs med den gång som följer muren. Av en nord-sydlig central allé återstår idag tre lindar och en lönn kring gångarnas korsning på griftegårdens mitt. Inom den västra halvan växer ett tiotal resliga björkar utan regelmässighet. Inom östra halvan växer tre små rönnar. Ovan muren växer sedan 1963 en låg spireahäck. Ett undantag utgör den östra kortsidan med utbredda låga barrbuskar. Bland dessa växer ett litet sorgeträd med hängande grenar som fond till en av gravrätterna. Inom hela östra halvan av griftegården dominerar rätvinkliga häckar av oxbär i anslutning till gravarna.

Gångsystem

Gångarna är symmetriskt anlagda och bildar ett kors, omgivet av en gång längs med kyrkogårdsmurens kvarter. Den centrala korsningen har i sin östra hälft kvar de ursprungliga fasade hörnen, där parkbänkar nu är placerade. I det sydvästra hörnet är en grusyta med vattenpump, soptunnor och redskap. Alla gångar är belagda med grus, som regelbundet krattas. Hela östra hälften av griftegården är grusbelagd och krattas.

Gravvårdstyper

Griftegården uppvisar ett brett spektra av de gravvårdstyper som förekom under perioden 1880-1930. Inom allmänna raden är det typiska små vårdar som i stående utförande knappt överskrider halvmetern. Vanligast bland de resta vårdarna är vinkelbrutna eller rundbågiga hällar av kalksten eller svart polerad granit. Några vårdar har mer avancerat utförande i form av sköld eller stubbe. I alla fall är de miniatyrer av vanliga former bland större vårdar. De små liggarna finns i såväl granit som kalksten och marmor. De enskilda gravarna längs muren och i öster präglas av resliga vårdar i framför allt granit av olika kulörer. Ytan är som regel helt eller delvis polerad. Anmärkningsvärt är det stora antalet vårdar av lokalt bruten röd granit. Den s.k. Tranåsgraniten har varit grunden till flera stenhuggerier på orten, vilka levererat gravvårdar över hela landet. Bland formerna dominerar obeliskerna och bautastenarna. Vid sidan av dessa de låga, breda vårdarna från omkring 1930 och framåt. På kyrkogårdens östra hälft har mer än hälften av gravrätterna inramning i form av stenram eller häck.

Kvarter B från sydost och A i fonden med ekonomibygnad.

Beskrivning av enskilda kvarter

Kvarter A och B

Allmän karaktär

De allmänna kvarteren består av gräsmattor med något oregelbundna rader av vårdar i nord-sydlig riktning. De, särskilt i A, glest stående vårdarna är vända mot öster. I den östra änden av kvarter A är ett område med urngravar. Det är två och en halv rad med liggare, vända mot öster.

Gravvårdstyper

De allmänna gravarna markeras av typiska små vårdar. Det glesa beståndet torde kunna förklaras med att ett flertal av gravarna haft vårdar av trä som sedan länge ruttnat bort. Vanligast är de kalkstensvårdar med vinkelbrutet krön, vilka tillhör den äldsta generationen. Bland de yngre finns katalogvårdar av röd granit. Enkla liggare, med eller utan vinkling, är vanliga över hela ytan. De äldsta vårdarna från 1886 står i västra änden av kvarter A. Kvarter B:s äldsta vårdar står i öster och är från 1902. De yngsta i väster är från 1912, då nya griftegården anlades. Den enda titlar som finns är knutna till järnvägen. Vi återfinner två stationskarlar och en banvakt. Bland mer ovanliga vårdtyper återfinns en sköld och en stubbe. Den enda resliga vården är över riksbekante skulptören Ansgar Almquists föräldrar. Det är en hög vinkelbruten kalkstensvård med figurrelief i krönet, sannolikt utformad av sonen själv. I B finns en liggare över "mamma" från 1902 med liten cementram. Detta är den enda cementramen som finns bevarad på griftegården. En liten marmorhäll bär inskriptionen I.O.G.T. samt symbolerna för tro, hopp och kärlek, ett vittnesbörd om nykterhetsrörelsens plats i samhället. Tre vårdar hänvisar till Missionsförbundets sångbok och speglar därmed frikyrkligheten på orten. I den östra änden av kvarter A är ett område med urngravar från 1930-talet. Det är enhetligt utformade hällar som ligger i rad. De är rektangulära med stramt formspråk och reducerad dekor. Vårdarna daterar sig från 1931-86 med tyngdpunkt på 1930- och 60-talen.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarter A och B har behållit sin karaktär av allmän begravningsyta. Gravvårdsbeståndet är homogent i format och daterar sig från 1886-1912. De småskaliga resta vårdarna av kalksten och granit anspelar på formspråket hos de enskilda gravarnas stora vårdar. Vidare finns flera små liggare. De ytterst fåtaliga titlarna är knutna till järnvägen och ansågs tydligen ge en viss status åt den gravlagde. Vårdarna speglar den unga köpingens mindre bemedlade och det är av vikt att de bevaras på plats åt eftervärlden. I A finns även några större enhetliga liggare över urngravar från 1930-talet och framåt. En viss andel nya gravsättningar kan accepteras inom kvarteret, om vårdarna underordnar sig formatet på de befintliga. Dock bör påpekas att luckorna i gravraderna har ett värde i sig eftersom de visar att bara några hade råd med vård.

Liggare av marmor i kvarter A.

Stram urngravsliggare av röd Tranåsgranit från 1960-talet.

Konstnärligt utformad kalkstensvård över skulptören Ansgar Almquists föräldrar.

Kvarter C, D och F

Allmän karaktär

Kvarter C, D och F utgör en sammanhängande enhet genom sin helt grusade yta och övriga utformning. Genomgående är bruket av häckoxbär som inramning. Inom C finns två dubbla öst-västliga gravrader med rygghäck och gång emellan. Mot gången i öster är en nord-sydlig rad med rygghäck. Kvarter D

Två vanliga kalkstensvårdar från allmänna linjen och en mindre vanlig, alla anspelar de på påkostade enskilda gravar. Den vänstra vården bär titeln stationskarlen och den högra en referens till Missionsförbundets sångbok.

består av fem dubbla, nord-sydliga rader med rygghäck och en sydlig, öst-västlig med rygghäck. F utnyttjar kyrkogårdsmurens spirea- respektive barrhäck som fond. Med jämna mellanrum så omges en till tre gravrätter av en gemensam, något lägre häck. Antingen avgränsar häckarna mot intilliggande gravar eller omsluter hela ytan. Genom detta arrangemang skapas en mängd små rum inom griftegården. Ovan häckarna sticker de resliga vårdarna upp. Kvarteren består helt av enskilda gravar, varav större delen familjegravar. Intrycket är enhetligt och ståndsmässigt.

Gravvårdstyper

Vanligast inom kvarteren är resliga vårdar av helt eller delvis polerad granit från 1880-1920-talen. Dessa är oftast i form av flata obelisker, vinkelbrutna hällar eller bautastenar. Ju högre vård, desto högre status. Vanligast är den svarta graniten och den klarröda Tranåsgraniten. Ett mindre antal vårdar av kalk- och sandsten förekommer också. 1930-talets vårdar är oftast låga och breda med klassiserande utformning genom tempelgavlar eller kolonner. Materialen är detsamma. Dessa vårdar är som regel samkomponerade med en stenram där de upptar huvudändens hela sida. Det är bland alla vårdarna vanligt förekommande att gravrättens grusbädd markeras medelst en stenram. Denna kan vara mer eller mindre finhuggen, de äldre är oftast kraftiga. Materialet är som regel samma som i vården. Tre gravar har inramning i form av järnstaket. En grav omges av järnkätting mellan granitstolpar. Flera gravrätter avgränsas med en gemensam oxbärshäck, vilken ibland skapar rum för enskilda familjers gravar. Den mest framträdande vården står i det sydöstra hörnet av kvarter F. Det är en 3,5 meter hög, smäcker bautasten i röd granit från 1900 över handlande J A Ekmarks familjegrav. På alla sidor har den särpräglade symbolreliefer och namnen på familjemedlemmarna inhuggna eller utsparade. På ömse sidor finns ytterligare två gravar knutna till familjen med små klassiserande vårdar. Kvarterens vårdar uppvisar en stor rikedom av titlar. Här ligger flera av den unga köpingens betydande personer begravda, främst de

Kvarter C från nordväst, präglad av grus och häckar.

Monumentala vårdar över några av den unga stadens grundare: handlare Ekmans och disponent Johanssons individuellt utformade bautastenar samt klassiserande vård över garverifabrikör M Johansson.

industri- och handelsidkare som lagt grunden till Tranås. Av dessa kan några nämnas. Möbelfabrikören och kommunalmannen m.m. Bror Ernfrid Gelotte har sin familjegrav vid ingången. Över disponent C P Johanssons, grundare till Tranås möbelfabrik AB, familjegrav reser sig en av griftegårdens största bautastenar från 1919 med tidstypisk nationalromantisk artikulering. Grundaren till ett av de äldsta garveriföretagen, C E Scheutz, vilar under ett granitkors från 1924. Detta är endast ett axplock. Titlarna speglar de vanliga ämbetena inom en typisk svensk handels- och industristad vid denna tid. Flera fabriker, direktörer och disponenter vittnar om den starka industrin liksom banmästare och stationsmästare visar på järnvägens betydelse. Andra intressanta titlar är bryggmästaren, järnhandlaren, stenhuggaren, badmästaren och sågmästaren. Den enda kvinnliga titeln är barnmorskan. Bland mer personliga vårdar märks den lilla vården över fotografen Bror Johansson från 1965 med porträttrelief i brons. Vidare undgår man inte de två vårdarna i polerad svart granit i sydöstra hörnet av D. Den ena utgörs av en avbruten kolonn över civilingenjör A G E Bäärnhjelm och en obeliskformad över Jenny Berthoud med inskriptionen "A mon amour immortel". Båda dog 1909 i 20-årsåldern. Inom kvarter D ligger även den riksbekante Lennart Hyland gravlagd. Kyrkogårdens enda smideskors är rest över smedmästare A P Erikssons familjegrav.

Kulturhistorisk bedömning och karaktärisering

Kvarter C, D och F har en sammanhållen och oförändrad karaktär av stadskyrkogård från förra sekelskiftet. Detta yttrar sig framför allt i den sammanhållna grusytan, ett drag som ofta fått ge vika för lättskötta gräsmattor. Denna skall vidmakthållas, liksom de rumsskapande systemen med oxbärshäckar. De resliga gravvårdarna i framförallt granit är uttryck för de ledande personerna i den nygrundade köpingen Tranås. Rikedomerna av titlar speglar såväl den stora möbel- och garveriindustrin som stationssamhället och handelsidkandet. Flera av gravrätterna har stenramar och ett fåtal inhägnad i form av järnstaket eller kätting. Gravvårdar äldre än 1930, liksom alla med titlar skall bevaras på plats för eftervärlden, liksom olika former av gravinhägnader. Nyttillskott inom kvarteren bör behandlas ytterst restriktivt. I de fall nya vårdar är aktuella skall de givas en utformning som ansluter till befintliga i såväl form som material.

Kvarter E

Allmän karaktär

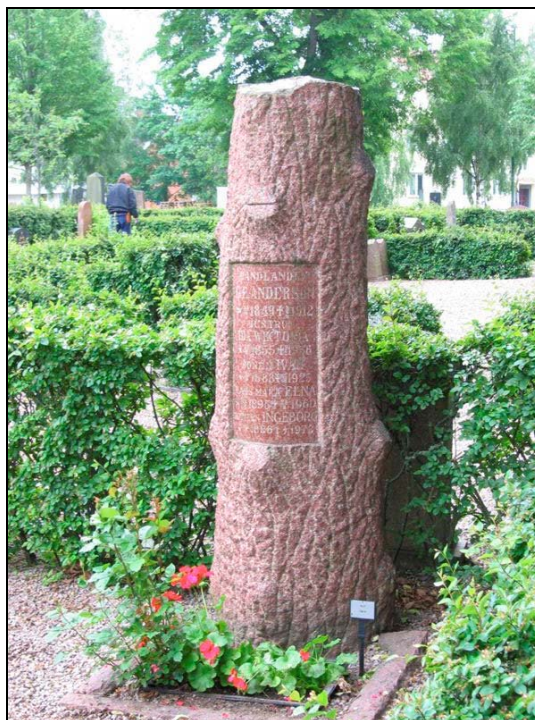
Kvarter E sträcker sig längs kyrkogårdsmuren i griftegårdens västra halva. Det rör sig liksom i motsvarande del i öster om enskilda gravar. Skillnaden är att man här har slopat alla grusbäddar och stenramar under efterkrigstiden. Istället har kvarteret en sammanhängande gräsmatta.

Gravvårdstyper

Gravvårdsbeståndet svarar mot det som finns i den östra delen av griftegården. Det är högresta vårdar av främst röd och svart granit. Övervägande är det obeliskformer och bautastenar. Längs västra sidan märks fem mycket stora bautastenar. Den högsta om ca två meter är rest 1920 över direktör Axel Anderssons familjegrav. I samma rad reser sig en hög obelisk av råhuggen röd granit från 1906. Denna är rest över tre generationer av konstnärsfamiljen Norrman. En annan ovanlig vård utgör den svarta granitskölden ”rest

Ovan: Griftegårdens nordöstra hörn med Scheutz' grav, omgiven av järnstaket. T.h.: Reslig stubbe av röd Tranåsgranit från 1912 över handlande Andersons familjegrav.

af vänner” 1897 över provisor R G Wallén. En av de få barnvårdarna är från 1906 i litet format och kröns av en i stenen utmejslad ängel. Kyrkogårdens enda gjutjärnskors är från 1892 i nygotisk stil. Ytterligare två vårdar värda att nämna är de små av Bremertyp över kaptenen Oscar Bennich och hans fru från 1903 och 1890. Vårdarna ger genom sina titlar en bild av det unga Tranås ledande skikt. Vi möter handlanden, stationsmästaren, kontorsbiträdet, nämndemannen, byggmästaren, majoren, bryggmästaren, slöjdläraren, garverifabrikören, grosshandlaren och sadelmakaremästaren.

Kulturhistorisk bedömning och karaktärisering

Kvarter F består av enskilda gravar från decennierna kring förra sekelskiftet och präglas av dess resliga vårdar. Grusbäddar och ramar är slojade under 1900-talet, varför helhetsintrycket från griftegårdens östra hälft saknas. Vårdarna är dock i sig av ett stort kultur- och personhistorisk värde, bl.a. genom sina många titlar. Vårdar äldre än 1930 eller med titlar bör bevaras på plats för eftervärlden. Nytilskott skall underordna sig form och material hos de befintliga vårdarna.

Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården i dess helhet

Tranås gamla griftegård är ett ovanligt välbevarat och sammanhållet exempel på en stadskyrkogård från 1800-talets slut. Den strikt symmetriska uppbyggnaden är tidstypisk, liksom det dåvarande läget utanför köpingen. Griftegården omges av en

Rad av bautastenar längs griftegårdens västra kortsida.

T.v. konstnärssläkten Norrmans bautasten. Ovan en avbruten kolonn över civilingenjör Bäärnhjelm och en obeliskformad över "mon amour immortel" Jenny Berthoud, båda i svart granit.

stödmur med tuktad och fogad granit. Den centralt placerade ingången har en ursprunglig smidesgrind. Karaktäristisk trädkrans och allé av lind och lönn är till stor del bevarad och viss del förnygrad. Griftegården består av fyra rektangulära kvarter samt ett kvarter längs muren. Dessa definieras av krattade grusgångar. Den hierarkiska strukturen är mycket tydlig. De båda västra kvarteren upptas av allmänna linjegravar med småskaliga vårdar från 1886-1912 på gräsytor med friväxande björkar. Där ligger det unga Tranås mindre bemedlade och antalet titlar på vårdarna är lågt. De båda östra kvarteren och kvarteret längs med muren upptas av de enskilda, s.k. köpegravarna. Det är överlag familjegravar med påkostade resliga vårdar från 1880-1930-talet. Främsta materialet är polerad svart granit eller den röda Tranåsgraniten. Hela den östra hälften av griftegården är grusad och gravarna inramas vanligen av stenramar jämte ett intrikat nät av rumsbildande oxbärshäckar. Tre gravar har järnstaket och en grav inhägnad med kättingar. De enskilda gravarna längs muren i västra hälften har under efterkrigstiden förlorat sina grusbäddar och ramar till förmån för en lättskött gräsmatta. De påkostade vårdarna på de enskilda gravarna berättar om de ledande personerna i Tranås under dess framväxt. De många titlarna speglar den stora möbel- och pälsindustrin liksom järnvägens och handelns betydelse. Ett fåtal vårdar är särskilt utmärkande genom sin storlek. Obeliskformer och bautastener är vanligast. Flera kända personer har här sin gravplats. Avgörande för att griftegården är så pass välbevarad är det faktum att den nya griftegården anlades redan 1911-13, varvid den gamla hamnade i "träda".

Tranås gamla griftegård besitter ett mycket högt värde ur såväl konst- som lokal- och personhistoriskt perspektiv. Det är dessutom få kyrkogårdar i länet som behållit en så sammanhållen sekelskifteskaraktär. På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar och gravrätter ändras. För Tranås gamla griftegård är det dock särskilt viktigt att man vinnlägger sig om bibehållandet av dess karaktär och är restriktiv vid förändringar.

Sammanfattning

- Tranås gamla griftegård har en välbevarad prägel av stadskyrkogård från sent 1800-tal.
- Inhägnad med stödmur och smidesgrind utgör en väsentlig del i utformningen, liksom trädkrans och allé. Det är därmed viktigt att dessa strukturskapande drag vidmakthålles.
- De grusade ytorna och häckarna är omistliga delar av griftegårdens särprägel och därmed av ett mycket högt kulturhistoriskt och gestaltningsmässigt värde.
- Alla vårdar äldre än 1930 och/eller med titel bildar vittnesbörd om gravkonstens utveckling och stadens historia. De bör bevaras på plats, inklusive karaktärsskapande arrangemang som inramningar av sten eller järn.
- Griftegården är mycket känslig för förändringar och nytillskott, vilket kräver restriktivitet. I aktuella fall skall nya vårdar anpassas till form och material hos de befintliga i respektive kvarter.

Referenser

Arkiv

Griftegårdsförvaltningen i Tranås stad.

Jönköpings läns museums arkiv, med inventering av Tranås gamla griftegård gjord av Per-Ola Hallberg 1986. (JLM)

Länsstyrelsen i Jönköpings arkiv, med kopior ur ATA. (JLST)

Tryckta källor

Filén, Thure, *Om Tranås och Säbybygden*, Linköping 1921.

Kulturhistorisk utredning och bevarandeförslag för Tranås kommun. Jönköping 1983.

Kågén, Elis, *Från Tranåsbygden. Åren 1780-1930*, Tranås 1975.

Sverige. Geografisk beskrivning. Del V. Stockholm 1931.

Tekniska och administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr: B101/03
Beställare: Linköpings stift
Fastighetsägare: Tranås kommun
Rapportansvarig: Jönköpings läns museum genom Robin Gullbrandsson
Foto: Robin Gullbrandsson
Län: Jönköpings län
Kommun: Tranås kommun
Socken: Säby socken
Fastighetsbeteckning: Tranås Åsvallehult 2:1
Belägenhet: Ekonomiska kartans blad Tranås 7F 6a
Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv